

THEORETICAL AND HISTORICAL PROBLEMS OF LAW AND POLITICS

Борис Кофман, к. ю. н.

головний науковий консультант Інституту законодавства Верховної Ради України, Заслужений юрист України

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «ОСОБИСТІТЬ» З ПОЗИЦІЙ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Borys Kofman, PhD in Law

*Chief Scientific Advisor to the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine,
Honored Lawyer of Ukraine*

CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT OF "PERSONALITY" FROM THE POSITIONS OF THE CONSTITUTIONAL LAW

The article is devoted to the study of actual theoretical issues of the concept of "personality" in the constitutional law of the state. The research is carried out in the context of the formation in the jurisprudence of the triad "person – personality – citizen", which forms the basis of the existence and functioning of the phenomenology of personality in law and the characteristics of "legal (constitutional) person". The presented positions in their unity directly affect the formation of the phenomenology of legal (constitutional) person. Such systemic and complex influence directly affects the transformation of the subject of constitutional law towards its humanization. That is, in the triad, "person – society – the state", as the object circle of constitutional law, "person-personality" begins to play a fundamental role.

Keywords: constitutional law, person, personality, human-person, citizen, legal status, legal (constitutional) person, socium, socialization.

Проблематика особистості, її стосунків з суспільством і державою завжди привертала і привертає увагу представників різних напрямків наукової мислі¹.

Фахівці в сфері біології, філософії, соціології, психології, правознавства досить активно ведуть науковий пошук у дослідженні процесів розвитку людини, в тому числі й процесів формування особистості, а саме: а) з проблеми співвідношення біологічного та соціального в межах однієї і єдиної «людини-особистості» (треба нагадати профільну дискусію, що активно велася ще радянськими вченими: психологом П. Симоновим, біологом В. Ефроїмсоном, філософом І. Фроловим та ін.); б) в контексті соціалізації особистості (праці і українських, і зарубіжних учених, серед яких Н. Й. Черниш, Л. И. Анциферова, М. Н. Корнєв, Н. П. Волкова, О. О. Якуба, В. Г. Циба, А. Й. Капська, З. Фрейд, Н. Смелзер, М. Хайдеггер, Д. В. Ольшанський, М. П. Лукашевич, Е. Гіденс,

¹ Див.: Орзих, М.Ф. (2005). *Личность и право*. Одесса: Юрид. лит.; Орзих, М.Ф. (1978). *Право и личность. Вопросы теории правового воздействия на личность социалистического общества*. Киев: Вища школа; Бобылев, А.И. (2004). *Личность и право. Их взаимодействие на современном этапе*. *Право и политика*, 3, 9; Головкин, С.А. (2006). *Личность и общество во взглядах русских религиозных мыслителей*. *Вестник Московского университета. Сер. 18. Социология и политология*, 1, 84-105.; Басик, В.П. (2005). *Эволюция правового статуса личности и его отражение в российской правовой науке*. *Правоведение*, 1, 23.; Кожевников, С.Н. (2007). *Личность в политической системе России. Политическая система России: политический и государственно-правовой аспекты*: монография. Нижний Новгород: ФГОУ ВПО «ВГАВТ», 116-159; Матузов, Н.И., Малько, А.В. (ред.) (1997). *Теория государства и права*: учебник. Москва: Норма, 231.; Орлова, О.В. (2007). *Правовая свобода личности в гражданском обществе*. *Журнал российского права*, 5.; Ромашов, Р.А., Нижник, Н.С. (ред.) (2005). *Государство, общество, личность: проблемы совместности*. Москва: Юристъ.; Спиркин, А.Г. (2006). *Философия*: учебник. Москва: Гардарики, 625-626. та ін.

В. І. Волович та ін.); в) в умовах культурологічного дискурсу, коли під його могутнім впливом саме й формується особистість (в цьому контексті нам імпонують теоретичні шукання українських філософів Є. Бистрицького, А. Єрмоленка, А. Лой, В. Малахова, В. Козловського, В. Парахонського, С. Пролєєва, Л. Ситниченка); г) з позицій визначення різних психологічних аспектів комунікативної взаємодії людини з іншими членами соціуму, коли здійснюється її соціалізація, в процесі якої й формується особистість (у психолого-педагогічних дослідженнях (Н. П. Волкова, А. І. Годлевська, Д. М. Годлевська, Н. О. Зуєнко, Г. М. Круглова, В. В. Садова та ін.); у судово-експертній діяльності (К. О. Моїсеєва); у діаді «лікар-хворий» (Т. В. Константинова), а також в контексті невербальної складової комунікативної взаємодії (Т. А. Вархотов); впливу емоцій на комунікативну взаємодію (Н. В. Молчанова); моделей комунікативної взаємодії (М. В. Молоканов); окремих аспектів комунікативної взаємодії у професійній діяльності (З. Я. Ковальчук, Т. І. Сила); з екзистенційно-гуманістичного погляду на процес самоактуалізації особистості (Г. О. Балл, К. Гольдштейн, Д. О. Леонтьєв, А. Маслоу, Р. Мей, В. П. Москалець, Т. М. Титаренко, Р. Трач, К. Роджерс, В. Франкл, А. Ленгле, С. Д. Максименко та ін.); в контексті формування в правознавстві тріади «людина – особистість – громадянин», що лежить в основі існування, функціонування феноменології особистості в праві і характеристики «правової (конституційної) людини» (праці М. О. Баймуратова, О. В. Батанова, С. Добрянського, Ю. М. Оборотов, М. П. Орзіх, П. М. Рабіновича, Н. М. Раданович, С. Р. Станік та ін.). Однак, не дивлячись на достатню кількість наукових досліджень, проблематика характерологічних особливостей поняття «особистість», саме з позицій конституційного права, у вітчизняній юридичній науці практично не досліджувалась.

Тому метою цієї статті, є дослідження теоретичних підходів до характеристики поняття «особистість» з позицій конституційного права.

У дефінітивному визначенні і розумінні особистість є доволі складним та багатоаспектним соціальним явищем, існування та функціонування якого, як вже зазначалось, обумовлено низкою факторів біологічної, соціологічної, психологічної, філософської та нормативної властивості.

У загальному розумінні, особистість – це відображення соціальної природи людини, розгляду її як індивідуальності та суб'єкта соціокультурного життя, що розкривається в контекстах соціальних відносин, спілкування і предметної діяльності, соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин¹.

Необхідно зазначити, що такий підхід слід визнати не тільки методологічно, а й доктринально продуктивним, враховуючи на його системний та комплексний характер.

По-перше, тут акцентується увага на системно-комплексному розумінні людини у розмаїтті її характеристик:

а) людина (біологічна характеристика індивідуума);

б) індивідуальність, яку треба розглядати фактично як особистість (соціологічна характеристика людини);

в) суб'єкт соціокультурного життя (підкріплення соціологічної характеристики людини з вказівкою і акцентуацією, рефлексією на локацію її існування і функціонування);

г) індивід, що має психічні якості (характеристика внутрішнього світу людини, що є індикатором, телеологічною домінантою та мотиватором її соціального існування, через функціонування особистості).

По-друге, до наведених характеристик додаються досить стислі, але досить ефективні ідентифікаційні визначення, що в методологічному аспекті дають можливість їх більш глибокого розуміння. Так, наприклад, людина розуміється: а) через відображення її соціальної природи; б) через розгляд її як індивідуальності та суб'єкта соціокультурного життя, що розкривається в контекстах соціальних відносин, спілкування і предметної діяльності (тобто, в рамках соціальної комунікативної взаємодії); в) через систему психічних якостей індивіда, що: 1) є соціально зумовленими; 2) визначаються залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин.

Необхідно наголосити на тому, що такий багатогранний та багатоаспектний підхід досить чітко та системно характеризує особистість в її соціальному вимірюванні.

¹ Вікіпедія. Вільна енциклопедія (2019). *Особистість*. <<https://uk.wikipedia.org/wiki/Особистість#frb-inline>>. (2019, квітень, 22).

Крім того, в більшості характеристик особистості є присутнім та домінуючим саме соціальний акцент. Так, у визначенні особистості, що подається у словнику-довіднику «Українська психологічна термінологія», під «особистістю» розуміють стійку систему соціально значущих рис, що характеризують особу як члена того чи іншого суспільства або спільноти. Поняття «особистість» характеризує суспільну сутність людини, пов'язану із засвоєнням різноманітного виробничого і духовного досвіду суспільства. Деякі теорії особистості не включають в неї біологічні характеристики людини, інші, приміром, фрейдизм, надають біологічним чинникам визначального значення. Більш виваженим є трактування особистості як динамічної єдності біологічного та соціального¹.

Наведена комплексна дефінітивна оцінка особистості характеризується тим, що вона містить: а) характеристику особистості через її розуміння як стійкої системи соціально значущих рис; б) рефлексію приналежності особистості до того чи іншого суспільства або спільноти якості їх члена; в) акцентуацію суспільної сутності людини, що пов'язана із засвоєнням різноманітного виробничого і духовного досвіду суспільства; г) згадку про первинну біологічну природу людини-особистості; г') твердження про розуміння особистості як біосоціальної істоти.

Вважаємо, що наведені характеристики особистості повинні враховуватись й в праві, особливо в процесі нормування, нормативування, нормопроектної діяльності та в процесі нормотворчості – це буде запорукою не тільки врахування особливостей людини-особистості як біосоціальної істоти, а й гарантією високої якості та ефективності, розроблених з врахуванням наведених рис, правових актів.

В контексті саме конституційно-правового регулювання цей процес має особливе значення, бо саме в цій сфері здійснюється регламентація і регулювання, по-перше, основних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина; по-друге, здійснюється побудова нормативних відносин в системі взаємодії «людина – суспільство – держава».

Разом з тим, необхідно наголосити, що дослідження феномену «особистість» в конституційному праві є досить складним та суперечливим процесом, враховуючи роль і значення цієї галузі права в системі національного права і національного законодавства, як єдиної комплексної і профілюючої галузі. На нашу думку, тут існують й деякі особливості методологічного та інструментально-технологічного характеру, що обумовлені обставинами, які мають відношення суто до застосування і використання самої феноменології особистості, причому як в праві взагалі, так й в конституційному праві, зокрема. До них, на наш погляд, відносяться наступні:

– по-перше, необхідністю визначення дефінітивної характеристики «особистості» та її відношення до права і застосування в праві взагалі;

– по-друге, об'єктивними труднощами відносно запозичення філософського і психологічного потенціалів особистості, що мають багатогранне та різноманітне відображення, феноменологічні засади, – в юриспруденцію та їх втілення в досить жорсткі та однозначні правові настанови;

– по-третє, необхідністю визначення ролі і значення особистості саме в конституційному праві та в контексті появи т. зв. «конституційної людини», що є уособленням впливу правових норм цієї основоположної та єдиної профілюючої галузі національного права держави на особистість, особливо, враховуючи контекстуалізацію забезпечення системи координат знаходження і функціонування особистості в конституційному праві з позицій конституційно-правового супроводження і забезпечення її прав, свобод, виконання обов'язків, – через формування, функціонування та гарантування її правового статусу;

– по-четверте, констатацією факту, що конституційно-праве регулювання напряму не торкається статусу, тобто прав, свобод і обов'язків саме особистості, а в нормативному масиві часто-густо використовуються інші характеристики індивідуума – права, свободи і обов'язки людини і громадянина;

– по-п'яте, об'єктивацію необхідності сприйняття конституційно-правових цінностей саме особистістю, тобто фізичною особою, що пройшла відповідні етапи спочатку загальної соціалізації, а потім й соціалізації правової, яка усвідомлює зміст, роль і значення своїх прав, свобод і обов'язків, а також роль соціуму і держави в їх існуванні, реалізації та гарантуванні, і може своїми діями,

¹ Чепя, М.-Л. А. (ред.) (2010). *Українська психологічна термінологія: словник-довідник*. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 156.

в рамках комунікативної взаємодії з іншими членами локального соціуму, сприяти їх втіленню в життя.

– по-шосте, об'єктивним зростанням аксіологічного потенціалу особистості в процесах становлення, розвитку та вдосконалення демократичної правової державності, а також інституцій громадянського суспільства, включаючи місцеве самоврядування, що, по-перше, виступає природною і екзистенційною сферою існування людини та сферою реалізації її інтенцій, устремлень, потреб і інтересів через використання своїх конституційних прав, свобод і обов'язків; а звідси, по-друге, й сферою формування і розвитку особистості, набуття нею системного комплексу характерологічних ознак в контексті її існування і функціонування в рамках соціуму і держави, які, по-третє, детермінуються її конституційним правом.

В наведеному контексті вважаємо за доцільне привести доктринальну позицію вітчизняного дослідника В. В. Мельника, який вважає, що останнім часом, по-перше, особливої уваги заслуговує факт посилення інтересу до аксіологічних вимірів буття, що формують цінності, які сприяють самореалізації людини у соціокультурному просторі, який формує як сама людина, так і суспільство (аксіо-вимірювальний фактор. – Авт.). По-друге, у розумінні «аксіологічного повороту» сучасної філософської думки до аналізу особистості як цілісності, що дозволяє проникнути в ціннісні орієнтації людини, які залишаються набагато могутнішими чинниками для формування самосвідомості особистості, починаючи ще з часів Відродження (особистісно-цілісний фактор. – Авт.). По-третє, аксіологічні виміри аналізу особистості як цілісності сформували права, які стали основоположними для самореалізації людини – цивільні права (на нашу думку, вірніше, громадянські права. – Авт.), політичні права, соціальні права, культурні права й обов'язки (право на інформацію, освіту, культуру, комунікацію, критику) (нормативно-оціночний фактор. – Авт.). По-четверте, зріла ідентичність, а разом з цим і особистість як цілісність може виникнути тільки на основі осмисленого ставлення людини до своєї історії, природи, історичних явищ і процесів, так як мова йде про народження певного роду духовної структури, яка сфокусувала відповідну установку індивіда стосовно навколишнього світу (ментально-духовний фактор. – Авт.). По-п'яте, в умовах розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій та культурної глобалізації відбуваються зміни у культурних стереотипах особистості у зв'язку з новітніми науково-технічними, соціальними нововведеннями і перспективами міжкультурного і міжкомунікативного діалогу, що розширюють культурний простір спілкування індивіда та його самореалізації (глобально-комунікаційний фактор. – Авт.)¹.

Визначені нами в наведеній доктринальній позиції фактори: аксіо-вимірювальний, особистісно-цілісний, нормативно-оціночний, ментально-духовний і глобально-комунікаційний не тільки знаходяться в системній та органічній єдності, демонструючи всю складність, багатогранність, багаторівневість, поліваріантність розуміння феноменології особистості, а й мають суто праксеологічне значення щодо їх застосування в процесі визначення ролі і значення особистості саме в праві взагалі, і в конституційному праві зокрема. Фактично вони створюють системний комплекс, що демонструє і позиціонує особистість в праві, тобто її рольові позиції як людини, що пройшла етап загальної і правової соціалізації, володіє відповідним праворозумінням та відповідним правовим статусом, яким вона може усвідомлено користуватись через реалізацію своїх конституційних прав і свобод, виконання відповідних обов'язків.

Вважаємо, що для більш глибокого розуміння характеристики особистості в праві взагалі, і в конституційному праві, зокрема, необхідно враховувати наступні підходи методологічної властивості, а саме:

– у філософії, психології, соціології, правознавстві та інших суспільних науках широко використовується поняття «особистість», «заломлюючись» в кожній з них відповідно до їх предмету і завдань (фактор багатоваріантності розуміння особистості. – Авт.). Особливістю права взагалі і конституційного права зокрема, є використання термінологічної зв'язки «права і свободи людини і громадянина», яка розуміється як права і свободи особистості;

– для інструментально-технологічних цілей правознавства найбільший інтерес представляє філософський підхід, в рамках якого категорія «особистість» розкривається шляхом зіставлення з

¹ Мельник, В.В. (2015). «Аксіологічний поворот» сучасної філософії від культури як буття до буття культури. *Гуманітарний вісник ЗДІА*, 63, 208-209.

поняттями «людина», «індивід», «індивідуальність». Аксиологічність і універсальність такого підходу міститься в його можливості визначити відповідну позитивну дихотомію або альтернативу, бо через нього можливо виділити в названих поняттях (людина, індивід і т. д.) два начала: природне і соціальне, що, не тільки безумовно, відноситься до особистості, а й може суттєво сприяти розкриттю її соціального потенціалу та правового статусу в державі через визначення її рольових позицій в праві, включаючи конституційне право держави (фактор визначення дихотомічної природи особистості. – Авт.). Наведений фактор досить активно використовується в праві взагалі, й особливо в конституційному праві, в процесі формулювання та легалізації прав людини і громадянина, в процесі яких враховується як природна основа, так й соціальна основа людини-особистості;

– саме цей фактор наявності в людині двох начал – природного і соціального, що в своїх дослідженнях визнавали багато стародавніх мислителів, фактично й дає можливість для ідентифікації і визначення особистості в її комплексному і системному розумінні саме в праві – людина, з одного боку підпорядковується природній необхідності, а з іншого – вона звернена до суспільства, тобто системи соціальних відносин¹ (фактор онтологічної визначеності особистості в праві. – Авт.). Отже, можна стверджувати, що використання в праві взагалі і в конституційному праві зокрема, термінологічної зв'язки «конституційні права і свободи людини і громадянина» в контексті врахування рольової позиції особистості, по-перше, трансформують наведену зв'язку у термінологічну систему з конотаційним та нарративним змістом, який домінує в нормативному масиві сучасного конституційного права; по-друге, формують її в якості відповідної нормативно-інституційної домінанти сучасного конституційного права в умовах демократичної правової державності; по-третє, розглядають її як основоположний об'єкт правового регулювання сучасного конституційного права; по-четверте, тлумачать її як безумовну конституційну цінність сучасного право- і державотворення; по-п'яте, оцінюють її як основоположний сумісний загальний об'єкт внутрішньодержавної колаборації всіх органів публічної влади та зовнішньодержавного співробітництва держав на міжнародній арені в рамках міжнародної спільноти держав; по-шосте, кладуть в основу формування, виникнення, розвитку та активізації основоположної тенденції правової глобалізації – конституціоналізації міжнародного публічного права і інтернаціоналізації конституційного правопорядку держав, яка викликає до життя складні та багаторівневі горизонтально-вертикальні зв'язки між вказаними нормативними системами, що сприяють їх перманентній конвергенції через єдність об'єктного і суб'єктного складу правовідносин; по-сьоме, транспонується в міжнародні правові стандарти прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, що є найбільш суттєвим нормативним результатом вказаної вище правової конвергенції;

– специфічні якості людини – свідомість, мова, мислення, здатність до осмисленої діяльності та ін., що фактично й є її характерологічними властивостями, об'єктивно необхідними для того, щоб виступати як суб'єкт права, тобто носій відповідних прав і обов'язків, могли сформуватися, розвинутися і знайти своє вдосконалення тільки в суспільстві, в процесі загальної соціалізації, індивідуальної, групової, колективної соціальної діяльності, взаємодії в системі суспільних відносин з іншими людьми на основі комунікації (фактор пріоритету соціального начала в особистості. – Авт.). Відносно відображення в праві взагалі і в конституційному праві, зокрема, наведений фактор пріоритету соціального начала в особистості відіграє основоположну інституційну роль та має конститууюче значення для формування правового статусу особистості та у підсумку, її правового положення в державі, що практично проявляється у її позиціонуванні в рамках локального соціуму в умовах місцевого самоврядування, тобто, в тому соціальному просторі, де вона (людина-особистість) може і зможе реально реалізувати зазначений статус через використання конституційних прав, свобод і обов'язків;

– в дефінітивно-функціональному розумінні, що не має свого нормативного продовження та легалізації, особистість – це людина, що зазнає на собі вплив суспільних відносин і здатна зворотно впливати на них своєю діяльністю. Звідси, в контекстуалізації історичної ретроспективи, становлення особистості залежить від певного етапу розвитку людського суспільства, тобто особистість виникає на такому етапі історичного розвитку соціуму, який міг би об'єктивно забезпечити її загальну і

¹ Див.: Фролов, И.Т. (ред.) (2001). *Философский словарь*. Москва: Республика, 175.; Спиркин, А.Г. (2006). *Философия: учебник*. Москва: Гардарики, 315.

правову соціалізацію, що реалізуються в належній системі соціальних комунікації та на відповідному рівні комунікативної взаємодії. Отже, є продуктивною доктринальна позиція, відповідно до якої, – людину, що знаходиться на нижчому щаблі становлення, немає ніякого сенсу і доцільності розглядати як особистість, оскільки вона ще не має і не володіє необхідними соціальними якостями (мислення, мова і т.д.), що формуються в певній досить розвиненій системі суспільних відносин (фактор об'єктивізації історичного розвитку умов для формування феноменології особистості. – Авт.). Наведений фактор відіграє важну роль в розвитку процесів визнання особистості в праві взагалі і в конституційному праві, зокрема, тому що, саме в умовах існування та вдосконалення демократичної правової державності починають інтенсивно розвиватися інститути громадянського суспільства, в межах яких людина-особистість може усвідомити, сформувати, виразити і реалізувати свої екзистенційні інтенції, устремління, потреби, інтереси на засадах своїх атитюдів, через встановлені державою та легалізовані в конституційному законодавстві права, свободи і обов'язки, тобто, фактично, реалізувати свій конституційно-правовий статус;

– для формування особистості необхідна відносна незалежність від природи, деяка свобода дій, що заснована на розвитку здібностей, потреб, інтересів, які виступають в якості атитюдів та інтенцій конкретної людини (фактор об'єктивізації психологічного розвитку людини у виникненні феноменології особистості. – Авт.). Наведений фактор відіграє дуже важливу роль в розвитку права взагалі і конституційного права, зокрема. Саме він лежить в основі виникнення і формування, розвитку і вдосконалення феноменології конституційної свідомості і конституційної правосвідомості на індивідуальному, груповому і колективному рівнях, що напряму веде до формування ціннісних і телеологічних конституційно-правових настанов і установок – щодо свободи та її меж, рівності, справедливості тощо. Отже, ціннісні установки – це певні напрямки, орієнтири правосвідомості, що поміщаються нею в правову реальність, а цільові установки – це те, що визначає безпосередні мотиви до правозначимих дій. Ціннісні установки є джерелом цільових установок. Цільові установки конкретизують ціннісні установки в кожному типі права і правосвідомості, вони – своєрідні канали зв'язку ціннісних установок з механізмами і засобами їх здійснення¹. Тобто, наведена структура конституційної правосвідомості особистості є предикатом її соціальної поведінки.

На жаль, питанням конституційної психології та конституційної конфліктології, що, безумовно, володіє, детермінується та регулюється психологічними домінантами, в сучасній правовій науці приділяється недостатня увага (праці Ю. М. Тодики, Ю. Г. Барабаша, А. А. Єзерова), – природним наслідком чого виступають не тільки конституційні конфлікти між суб'єктами публічної влади та іншими суб'єктами конституційно-правових відносин, в тому числі й людиною-особистістю, а й такі загрозливі явища для сучасного права і суспільства, як антиправова поведінка особистості, нехтування нею правом, правовий нігілізм. Тому врахування психологічної природи права і держави (психологічна теорія Л. Петражицького) та системи психологічних відносин людини-особистості до існування, функціонування та взаємодії з державно-правовими, самоврядно-правовими інститутами, інститутами громадянського суспільства, є не тільки актуальними, а й представляють найбільш перспективні напрямки розвитку права взагалі і конституційного права, зокрема, а також перспективні напрямки психолого-правових досліджень, що повинні бути актуалізовані і активізовані саме в розрізі конституційно-правової реальності;

– головним в розумінні, визначенні та інструментально-нормативному застосуванні концепту «особистість» є соціальна константа, що визначає особистість як людину, що: а) є носієм індивідуальних властивостей, що проявляються у результаті загальної та правової соціалізації (індивідуально-характерологічний критерій. – Авт.); б) є носієм соціальних властивостей (соціально-характерологічний критерій. – Авт.); в) індивідом, що знаходиться в системі соціальних відносин (соціально-системний критерій. – Авт.). У зв'язку з цим представляють науковий і праксеологічний інтерес наступні слова К. Маркса: «Для характеристики сутності особистості мають значення не її борода, не її кров, не її абстрактна фізична природа, а її соціальна якість»².

¹ Малахов, В.П. (2019). Ценностные и целевые установки конституционно-правового сознания. <<https://cyberleninka.ru/article/n/tsennostnye-i-tselevye-ustanovki-konstitutsionno-pravovogo-soznaniya>>. (2019, квітень, 22).

² Маркс, К., Энгельс, Ф. (1955). Собрание сочинений. Т. I. Москва: Государственное издательство политической литературы, 242.

Тобто, серед всіх наведених якостей людини-особистості – суб'єктної, біологічної, фізіологічної, – домінуюче значення має та основоположну роль відіграє її соціальна природа.

Необхідно звернути увагу ще на одну характеристику, що також дана цим видатним мислителем. Так, наприклад, С. Л. Рубінштейн говорячи, що «сутність особистості є сукупність суспільних відносин»¹, посилається при цьому на К. Маркса. Звернувшись до вказаного джерела, виявимо, що у нього взагалі не про сутність особистості, а про сутність людини: «... Сутність людини не є абстракт, властивий окремому індивіду. У своїй дійсності вона є сукупність усіх суспільних відносин»². Не дивлячись на відповідну методологічну підміну, зауважимо, що наведена позиція має суттєву роль й для визначення соціально-правового потенціалу особистості, бо на пряму вказує на зв'язок соціалізації з виникненням людини-особистості, що є своєрідним «центром», індикатором, медіатором, продуцентом і каталізатором суспільних відносин в рамках соціуму, – причому, необхідно враховувати, що така складна характеристика відноситься не тільки до конкретної людини-особистості, а й до будь-якої людини-особистості як представника соціуму, й одночасно індивідуума, що володіє індивідуальними рисами характеру, особливостями поведінки, власними інтересами тощо (інтегративний фактор у виникненні феноменології людини-особистості. – Авт.).

Слід зазначити, що наведений фактор також відіграє своєрідну стимулюючу роль у запозиченні феноменології людини-особистості до права взагалі і до конституційного права, зокрема. Так, в рамках права особистість розуміється двоюко, по-перше, через призму системи «людина-особистість», а, по-друге, через призму системи «індивідуум-колектив», бо тільки таким чином можна поєднати, уніфікувати, адаптувати, конвергувати, оптимізувати, відобразити загальні, основоположні, типові, стереотипні, індивідуально-колективні риси соціальної людини-особистості, її груп, асоціацій, колективу, що існує і функціонує в рамках соціуму на теренах відповідної держави та виступає суб'єктом її права. Конституційне право держави, як єдина профільююча галузь її національного права і законодавства, особливо трепетно відноситься до такого процесу, бо встановлення переліку конституційних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, як раз й зроблено, виходячи з наведених методологічно-інструментальних підходів, що були покладені в основу конституційного нормопроекування та правотворчості. Звідси, можна стверджувати, що процеси уніфікації характерологічних рис людини-особистості здійснювались і повинні здійснюватись в майбутньому під прямим впливом соціально-гуманістичної і індивідуально-колективної детермінант. Показником ефективності такої діяльності, що здійснюється й в наш час під впливом правової глобалізації, є визнання державами та легалізація в їх конституційному праві відповідних прав людини п'ятого (інформаційні права) та шостого (права людини на ідентифікацію у різних сферах соціального та особистого життя, включаючи право на евтаназію, трансплантацію органів, сурогатне материнство, штучне запліднення, відповідну поведінку в суспільстві в залежності від сексуальної орієнтації тощо) покоління³.

Резюмуючи, необхідно зазначити, що наведені вище позиції у своїй єдності на пряму впливають на формування феноменології правової (конституційної) людини. Такий системний і комплексний вплив здійснюється через зміну пріоритетів у визначенні об'єктів конституційно-правового регулювання, що безпосередньо впливає на трансформацію предмета конституційного права в сторону його гуманізації та гуманітаризації. Тобто, в тріаді «людина – суспільство – держава», як об'єктному колі конституційного права, «людина-особистість» починає відігравати основоположне значення.

Отже, на наш погляд, основними аргументами на користь формування феноменології правової (конституційної) людини є наступні:

- суттєвий вплив процесу суспільно-політичних перетворень, в ході реалізації якого спостерігається зміна ставлення до ролі конституційних цінностей, й насамперед, Конституції України в житті кожної окремої людини, суспільства, держави, що актуалізує проблематику формування «людина-особистості» (аксіологічний фактор. – Авт.);
- трансформаційна зміна парадигм пізнання в конституційно-правовій науці на перетворення

¹ Рубінштейн, С.Л. (1946). *Основы общей психологии*. Москва, 39.

² Маркс, К. (1955). Тезиси о Фейербахе. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Т.3. Москва: Государственное издательство политической литературы, 3.

³ Див.: Кашанина, Т.В. (2015). *Структура права: монография*. Москва: Проспект, 158.

предмета конституційного права під впливом домінуючих глобальних тенденцій гуманізації та гуманітаризації права взагалі, і конституційного права, зокрема, в основі якої лежить формування активної та високо мотивованої на суспільну користь «людини-особистості» (гносеологічний фактор. – Авт.);

– розширення методології правової науки взагалі і конституційного права, зокрема, за рахунок використання методологічних ресурсів і інструментарію не тільки біології, генетики, кібернетики, фізики, хімії та ін. природничих наук, а й філософії права, філософії конституції і правової антропології, що детермінує існування і використання в конституційному праві феноменології «людина-особистість» (методологічний фактор. – Авт.);

– використання інтегрального поняття «людина-особистість» як базового конституційно-правового поняття, яке втілює і уособлює в собі складну діалектично-трансформаційну, пізнавально-конотаційну природу поєднання біологічної і духовної, раціональної і суб'єктивної, змістовної і позитивної форм правової свободи (природного і позитивного права) (інтегративний фактор. – Авт.);

– створення, визнання і використання концепту, згідно з яким, сучасне пізнання правової (конституційної) людини в науці і практиці конституційного права розташовується в двох площинах – світоглядної і праксеологічної, що актуалізує і об'єктивує проблематику особистості в праві взагалі, і конституційного права, зокрема (доктринально-праксеологічний фактор. – Авт.);

– визнання того, що засади конституційно-правового статусу людини і громадянина, через визнання особистості, що володіє відповідним кадастром прав, свобод і обов'язків, як основоположної соціальної характеристики та як відповідного «суб'єктного центру» в складних статусних відносинах між людиною, соціумом і державою, не тільки легітимізують основні межі, рамки і форми правової поведінки індивідуумів в суспільстві і державі, персоніфікують інтереси різних соціальних верств суспільства, а й фактично виступають нормативним ідентифікатором легітимності самої Конституції (нормативно-легітимний фактор. – Авт.);

– дослідження співвідношення фактичного і юридичного статусів особистості можуть виступати в якості детермінанти для прийняття нової Конституції чи реформування діючої в контексті розвитку і вдосконалення (деталізації, конкретизації) конституційно-правового статусу людини і громадянина (прогностичний фактор. – Авт.);

– праксеологічне значення конституційно-правового статусу людини і громадянина полягає в тому, що наближає теоретичні дослідження особистості в контекстуалізації її комплексної характеристики «людина – особистість – громадянин» до розуміння вектору практичної реалізації конституційних ідей і виступає могутнім нормативно-функціональним засобом міжсуб'єктного комунікативного діалогу між індивідуумами, а також мотиваційним стимулом для діалогу між людиною і державою (праксеологічно-мотиваційний фактор. – Авт.).

References:

1. Basik, V.P. (2005). Jevoljucija pravovogo statusa lichnosti i ego otrazhenie v rossijskoj pravovoj nauke [The evolution of the legal status of the individual and his reflection in Russian legal science]. *Pravovedenie* [Jurisprudence], no. 1, 23. [in Russian].
2. Bobylev, A.I. (2004). Lichnost' i pravo. Ih vzaimodejstvie na sovremennom jetape [Personality and law. Their interaction at the present stage]. *Pravo i politika* [Law and politics], no. 3, 9. [in Russian].
3. Golovkov, S.A. (2006). Lichnost' i obshhestvo vo vzgljadah russkih religioznyh myslitelev [Personality and society in the views of Russian religious thinkers]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 18. Sociologija i politologija* [Bulletin of Moscow University. Ser. 18. Sociology and political science], no. 1, 84-105. [in Russian].
4. Kashanina, T.V. (2015). *Struktura prava: monografija* [Law structure: monograph]. Moscow: Prospekt. [in Russian].
5. Kozhevnikov, S.N. (2007). *Lichnost' v politicheskoy sisteme Rossii. Politicheskaja sistema Rossii: politicheskij i gosudarstvenno-pravovoj aspekt: monografija* [Personality in the political system of Russia. The political system of Russia: political and state-legal aspects: a monograph]. Nizhny Novgorod: FGOU VPO «VGAVT», 116-159. [in Russian].
6. Malahov, V.P. Cennostnye i celevye ustanovki konstitucionno-pravovogo soznaniya [Value and Target Attitudes of Constitutional-Legal Consciousness]. <<https://cyberleninka.ru/article/n/tsennostnye-i-tselevye-ustanovki-konstitucionno-pravovogo-soznaniya>>. [in Russian].
7. Marks, K. (1955). Tezisy o Fejlerbahe [Theses on Feuerbach]. Marks K., Jengel's F. Sochinenija [Writings]. Vol. 3. Moscow: Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoy literatury. [in Russian].

8. Marks, K., Jengel's, F. (1955). *Sobranie sochinenij* [Collected Works]. Vol. 1. Moscow: Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoy literatury. [in Russian].
9. Matuzov, N.I., Mal'ko, A.V. (red.) (1997). *Teoriya gosudarstva i prava: uchebnik* [Theory of State and Law: a textbook]. Moscow: Норма. [in Russian].
10. Melnyk, V.V. (2015). «Aksiologichnyi povorot» suchasnoi filosofii vid kultury yak buttia do buttia kultury ["Axiological turn" of modern philosophy from culture as being to the existence of culture]. *Humanitarnyi visnyk ZDIA* [Humanitarian Bulletin], no. 63, 208-209. [in Ukrainian].
11. Орзих, М.Ф. (1978). *Pravo i lichnost'. Voprosy teorii pravovogo vozdeystviya na lichnost' socialisticheskogo obshchestva* [Right and personality. Questions of the theory of legal influence on the personality of socialist society]. Kyiv: Vishha shkola. [in Russian].
12. Orzih, M.F. (2005). *Lichnost' i pravo* [Personality and the right]. Odesa: Jurid. lit. [in Russian].
13. Orlova, O.V. (2007). *Pravovaya svoboda lichnosti v grazhdanskom obshchestve* [Legal freedom of the individual in civil society]. *Zhurnal rossijskogo prava* [Journal of Russian Law], no. 5. [in Russian].
14. Osobystist [Personality]. *Vikipediia. Vilna entsyklopediia* [Wikipedia Free Encyclopedia]. <<https://uk.wikipedia.org/wiki/Особистість#frb-inline>>. [in Ukrainian].
15. Romashov, R.A., Nizhnik, N.S. (red.) (2005). *Gosudarstvo, obshchestvo, lichnost': problemy sovместимости* [State, society, personality: compatibility issues]. Moscow: Jurist. [in Russian].
16. Rubinshtejn, S.L. (1946). *Osnovy obshhej psihologii* [Basics of general psychology]. Moscow. [in Russian].
17. Spirkin, A.G. (2006). *Filosofija: uchebnik* [Philosophy: textbook]. Moscow: Gardariki. [in Russian].
18. Frolov, I.T. (red.) (2001). *Filosofskij slovar'* [Philosophical Dictionary]. Moscow: Respublika. [in Russian].
19. Черпа, М.-Л. А. (red.) (2010). *Ukrainska psykhologichna terminolohiia: slovnyk-dovidnyk* [Ukrainian psychological terminology: dictionary-directory]. Kyiv: DP «Informatsiino-analitychne ahentstvo». [in Ukrainian].